

УДК 329.05

ДИСФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ ЯК ФОРМ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА

Н.А. Вінникова

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена дослідженню чинників трансформації усталених форм політичного представництва. На основі крос-національних досліджень динаміки дескриптивних (партійне членство, електоральна підтримка) і субстантивних (соціальна база) характеристик політичного представництва виявлено фактори, які спричиняють ерозійні тенденції у представницьких демократіях. Найвпливовішими серед них є структурні зміни соціально-економічних позицій електорату «традиційних» центристських партій, його маргіналізація і формування прекаріатних прошарків населення без чіткої соціополітичної ідентифікації, а також зниження репрезентативної функції партій в умовах де-етатизації і транснаціоналізації політикотворчих процесів.

Ключові слова: політичне представництво, представницька демократія, суспільні інтереси, політичні партії.

ДИСФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ СОВРЕМЕННЫХ ПАРТИЙНЫХ СИСТЕМ КАК ФОРМА ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА

Н.А. Винникова

Статья посвящена исследованию факторов трансформации устоявшихся форм политического представительства. На основе кросс-национальных исследований динамики дескриптивных (партийное членство, электоральная поддержка) и субстантивных (социальная база) характеристик политического представительства выявлены факторы, вызывающие эрозионные тенденции в представительных демократиях. Наиболее влиятельными среди них являются структурные изменения социально-экономических позиций электората «традиционных» центристских партий, его маргинализация и формирование прекаріатных слоев населения без четкой социополитической идентификации, а также снижение репрезентативной функции партий в условиях де-этатизации и транснационализации политикотворческих процессов.

Ключевые слова: политическое представительство, представительная демократия, общественные интересы, политические партии.

DIFFUSIONALITY OF MODERN PARTIZAN SYSTEMS AS A FORMS OF POLITICAL REPRESENTATION

N. Vinnykova

The present paper concerns the study of the factors causing transformation of the established forms of political representation. Based on the analysis of cross-national studies of

the dynamics of quantitative and qualitative characteristics of political parties and the level of trust to them and representative bodies, it has been found that, despite high public support for the idea of representative democracy, its actual erosion takes place. Besides, it is accompanied by electoral absenteeism, a confidence decline in centrist parties and their focus on narrower but not wider electoral audience, the destruction of established party systems and the strengthening of the positions of right-wing and left-radical populist political organizations.

The main causes of the crisis in the existing mechanisms of political representation are structural changes in social configurations that provided the traditional basis of support for major political parties, the formation of precarious strata because of globalization-technological changes that do not have a clear socio-political identification. Major causes also include the lack of relevant political organizations and the weak response of the «traditional» centrist political forces to the demands of women's representation, the lack of involvement of young people in the party and the representative bodies, and the lack of representation of various social groups. Moreover, all of these groups are becoming even clearer in emphasizing their withdrawal from the state of marginalization. The last but not the least cause is the representative party dysfunctionality in relation to the retranslation of citizens' interests against the background of de-etatisation and the trans-nationalization of policy-making processes.

Keywords: *political representation, representative democracy, public interest, political parties.*

Постановка проблеми. Сучасна сфера політичного представництва характеризується безпрецедентною множинністю інтересів нетериторіальних та непартійних груп, таких як «споживачі», «мігранти», «ЛБГТ-спільноти», «власники домашніх тварин» і т.п. Така фрагментарність представництва загострює проблему узгодження і визначення пріоритетності інтересів. Механізми, за допомогою яких громадяни можуть вивести свої інтереси у публічну площину, як то галузеві асоціації, громадянські організації, соціальні рухи, засоби масової інформації, соціальні медіа, тощо також диверсифікувалися експоненціально. Водночас політичне представництво, втілене в діяльності партій і парламентаризмі, поступово втрачає свій легітимісний ресурс посередника між органами влади і суспільством, проявами чого є поширення електорального абсентеїзму та суттєве зниження членства в політичних партіях, які складали основу репрезентативних систем у західних суспільствах у ХХ сторіччі.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематика змін у сфері політичного представництва є однією з найбільш актуальних у наукових дослідженнях останнього десятиріччя. Стан функціонування представницької демократії характеризують у термінах «кризи» (В. Меркель і С. Кнайп (2018),

Дж. Томассен і С. ван Хан (2017), С. Тормей (2014)) або «занепаду» (Г. Гіблер (2018), Л. Даймонд і М. Платнер (2018)). Науковці відзначають, що представницькі системи характеризується нестабільними паттернами репрезентації та усвідомленням громадянами браку представленості власних інтересів (Hutte, Kriesi and Lorenzini, 2016). Означені тенденції пов'язані зростанням політичної недовіри та невдоволенням якістю функціонування демократичних інститутів, а також з поведінковими факторами: зменшенням явки на голосуванні, збільшенням електоральної волатильності та протестної активності. Супутнім трендом змін у політичному представництві стало масштабне поширення популізму і зростання підтримки політичних партій радикального ідеологічного спрямування.

Попри песимістичні оцінки тенденцій ерозії моделей репрезентативної демократії в науковому дискурсі, опитування, проведене дослідницькою установою Pew Research Center у 2017 році у 38 країнах, продемонструвало, що 78% громадян підтримують представницьку форму демократичного правління. Прихильність до представницької демократії найсильніша в Північній Америці та Європі – понад 50%. У країнах Близького Сходу і в Північній Африці 27% громадян позитивно ставляться до представницької демократії. Прихильниками представницької демократії в Латинській Америці є 19%, в Африці на південь від Сахари – 18% та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні – 15% опитаних (Wike et al., 2017).

На тлі високої підтримки представницької демократії громадяни виявляють лояльність до недемократичних форм правління. Зокрема 49% опитаних підтримують експертократію, а автократичне правління сильного лідера толерують 26%, керівництво військовими – 24%. Ідея експертократії має значну підтримку в Угорщині (68%), Південній Кореї (52%), Польщі (50%), Іспанії (49%), Японії (49%), Ізраїлі (49%) та Чилі (47%). Понад чверть опитаних в Японії, Італії, Сполученому Королівстві, Ізраїлі, Угорщині, Південній Кореї та США позитивно налаштовані до ідеї управління сильного лідера, який може приймати рішення без втручання з боку парламенту або

судів, а 17% громадян США, Італії, Франції схвалюють управління військовими (Wike et al., 2017).

Відповіддю на протиріччя між алармістськими настроями в академічному середовищі щодо кризового стану представницької демократії і лояльним ставленням громадян до моделі демократичного представництваможуть бути показники задоволеності громадян фактичним функціонуванням демократії в їхній країні. Вищезазначене дослідження виявило, що у середньому 52% опитаних не задоволені тим, як демократія працює у їхній країні (Wike et al., 2017). Отже, має місце невідповідність між лояльним ставленням до моделі демократичного представництва та рівнем задоволеності фактичним функціонуванням демократичних інститутів.

Метою дослідження є визначення чинників, які знижують репрезентативний потенціал наявних механізмів ретрансляції соціальних інтересів у сферу полікотворчих процесів. У нашій роботі ми зупинимось на аналізі дескриптивних (чисельні й репрезентаційні показники партійного членства) і субстантивних (соціальна основа, довіра до партій та парламентів) характеристиках політичного представництва, акцентуючи на репрезентативних системах західних країн, оскільки політичний простір Європи, яка є місцем зародження найстаріших партій у світі, в останні декади зазнав найвиразніших трансформацій. Зрештою, як зазначив Ф. Шміттер, «попри те, що моделі політичного управління в країнах Західної Європи та Північної Америки є найбільш організованими з точки зору задоволення інтересів, вони все ще мають воронки у формі систем посередництва, ... і жодна з них не може перевести реальні потреби в ефективну політику шляхом асоціативних дій неупередженим шляхом» (Schmitter, 2006, p. 11).

Виклад основного матеріалу. Стабільна демократія базується на інклюзивності, в авангарді захисту якої мають бути політичні партії та інститути політичного представництва. Модель представницької демократії передбачає, що партії є основним механізмом виконання репрезентативних функцій: об'єднання соціальних інтересів у політичні програми, мобілізації

громадян навколо програм та формування урядів для їх реалізації. Здійснення представницьких функцій партіями має на меті «інтегрувати та мобілізувати» громадян і діяти як «артикулятор й агрегатор соціальних і політичних інтересів» (Mair, 2013, р. 90–91). Представницькі функції партій виходять за рамки формальної ролі виборних представників, охоплюючи ширші преференції, інтеграцію громад та відносини між громадянами та державою. Останній чинник за умов успішного і стабільного функціонування представницької демократії можна визначити як регуляторно-амортизаційну функцію агональної природи політичного середовища: «чим більше певні колективні актори та їхні вимоги представлені в партійній політиці, тим менше помітні вони на вулицях» (Huthe, Kriesi and Lorenzini, 2016, р. 9).

В останні десятиріччя у країнах розвинутої демократії відбуваються процеси, які спричинили критичні наслідки для виконання партіями своєї ролі. По-перше, має місце довгостроковий тренд падіння партійного членства й ослаблення партійної ідентифікації. По-друге, політичні партії втрачають представницькі функції на користь процедурних. Вони перетворилися на професійні ретро-орієнтовані «картелі», які все більше віддаляються від потреб і запитів громадянського суспільства.

Найвиразнішою характеристикою сучасних представницьких форм демократичного урядування є неуклінне зниження партійного членства, яке почалося в останню чверть попереднього століття і триває по сьогодні. Моніторингові крос-національні дослідження виявляють, що партійне членство суттєво впало майже повсюдно. У відсотках по відношенню до чисельності населення партійне членство у країнах Північної Америки знизилось з понад 50% в 1994-му до 34% в 2005-му і підвищилось до 46% лише у 2014 році. Політичні партії країн Африки втратили 10% членів у період з 1994 по 2014: з 32% до 22%. Партії держав Латинської Америки за вказані двадцять років кількісно зменшилися з 24 % до 18%. У країнах Південної Азії партійне членство протягом означеного періоду коливалось від 13% до 15% (Klaukka, Van der Staak and Valladares, 2017, р. 109).

Найбільшого занепаду членства зазнали партії європейських країн. Лише 4,7% національних виборців у європейських країнах є членами політичних партій. Партії Сполученого Королівства, Франції та Італії за останні тридцять років втратили до 1,5 мільйони членів, що відповідає загальній втраті приблизно від однієї до двох третини їхньої оригінальної електоральної бази. У Великобританії частка населення, охоплена партійним членством, становить від 2 до 3% (The Alternative UK, 2017). І хоча членство Консервативної, Лейбористської та Ліберально-демократичної партій у Великобританії збільшилося з 0,8% виборців у 2013 році до 1,6% у 2018 році (Audickas, Dempsey and Keen, 2018, p. 5), іронічним доказом занепаду підтримки усталеної партійної системи Великобританії є той факт, що «наразі Королівське товариство захисту птахів має більше членів, ніж усі британські політичні партії разом узяті» (Weston, 2015, p. 44).

Найвищий рівень партійного членства від національних електоратів у державах-членах ЄС має Австрія – 17%. Найнижчі показники демонструють Латвія і Польща, тут рівень партійного членства не досягає навіть 1 % (Van Biezen, 2013). Попри всю динамічність та еkleктичність партогенезу періоду незалежності рівень партійного членства в Україні не досягає і 5%: неактивними членами партій себе визнають 3,5% опитаних громадян, і лише 1,2% вважають себе активними учасниками партійної діяльності. Водночас 95,4% опитаних вказали, що не належать до жодної з партійних організацій (WVS, p. 52). І хоча результати соціологічних опитувань можуть розбігатися зі статистичними даними кількісних показників членства, які наводять партії (громадяни можуть приховувати свою партійну афіліованість або партії можуть штучно збільшувати кількісні показники для посилення свого політичного бренду), усе ж вони доводять негативістське ставлення суспільства до партій як до ретрансляторів своїх інтересів у сферу вироблення політичних рішень.

Ерозію представницької функції політичних партій пов'язують зі зростаючою напруженістю між «відповідальністю» та «реагуванням», тобто

між роллю партій у представництві інтересів громадян та їхньою роллю в урядуванні, яке включає широке коло національних, транснаціональних і наднаціональних стейкхолдерів (Maig, 2013). Адже основні сфери вироблення рішень, у тому числі формування державного бюджету, переносяться зі сфери партійного впливу до органів, які ухвалюють рішення під керівництвом невиборних технократів з міжнародних структур.

Визначальним фактором у представництві інтересів є «подібність» репрезентаріїв до референтної групи. Дескриптивна репрезентація є важливою з точки зору легітимності механізмів представництва інтересів різноманітних соціальних верств і груп. Включення членів групи у відповідний представницький орган може не тільки допомогти групі бути представленою більш істотно, а також сприяти змінам уявлення суспільства про групи, задля того, щоби майбутньому його члени були більш рівномірно включені у полікотворчі процеси.

Так, останнім часом спостерігається певний прогрес у дескриптивному представництві жінок: їх частка у національних парламентах зросла з 11,3% до 22% у період між 1995 та 2015 роками та досягла 24% у 2018 році (Inter-Parliamentary Union, 2018). Однак субстантивна репрезентація у гендерному аспекті усе ще залишається проблематичною. По-перше, жінки не є однорідною групою з чітко окресленим набором «жіночих інтересів». Вони можуть мати більше спільного з чоловіками з власної соціальної групи, ніж з жінками з іншого класу, територіальної, етнічної групи, релігії або ідеологічного переконання. Конфігурація соціокультурних, економічних і політичних умов може сприяти або чинити перепони представництву жінок у політиці. Владні посади не завжди забезпечують жінок впливом на рішення приватних і державних органів. Неформальні норми та практики впливають на функціонування законів та встановлення правил. Наприклад, рішення щодо розподілу партійних посад можуть ухвалюватися в приватних соціальних просторах, які (формально чи неформально) виключають жінок (O'Neil and Domingo, 2015, p. 5-6). Жінки, здебільшого очолюють «м'які»

міністерства таких галузей як охорона здоров'я, освіта або добробут жінок / дітей, і все ще зрідка отримують портфелі міністрів фінансів, внутрішніх справ, безпеки та іноземних справ (Krook, 2010).

Крос-національні дослідження репрезентації жінок в органах представництва і в партійному лідерстві у 25 країнах світу виявили, що жінки краще представлені в законодавчому секторі в парламентських системах та у виконавчій гілці влади у президентських системах (Hughes, Duncanand, and Pournik, 2014, p. 20-22).

Існує суттєві відмінності репрезентативного потенціалу жінок у політичному керівництві в географічному аспекті. Цікаво, що представленість жінок в органах влади – в законодавчих, виконавчих, судових і безпекових – є найвищою в країнах Африки на південь від Сахари: Ліберії, Руанді, Кенії та Південній Африці. Найнижчі показники політичної репрезентації жінок виявлені в країнах Близького Сходу: Лівані, Іраку та Ємені.

Країни Латинської Америки і Східної Європи потрапили до середини спектру показників політичної представленості жінок у владі. Колумбія, Гватемала, Мексика; і Албанія, Боснія і Герцеговина і Грузія мають від 50 до 75 зі 100 балів, тоді як Бразилія та Україна мають нижчі показники оцінювання представництва жінок у сфері політичного урядування 39 і 46 відповідно (Hutte, Kriesi and Lorenzini, 2016).

Ще одна група, яка недостатньо представлена в партійному членстві, керівництві та законодавчих органах, – молоді люди. У країнах Північної і Латинської Америки, Карибського регіону та Європі рівень членства молодих людей в партіях складає 3,4% та 3,1% відповідно. Лише 1,9% з 45 000 парламентарів у світі молодші за 30 років. Майже кожен з трьох однопалатних парламентів чи нижніх палат бікамеральних систем і 80% верхніх палат парламентів не мають членів віком до 30 років. Означена вікова група складається лише з 2,1% парламентаріїв нижніх палат чи однопалатних парламентів по всьому світу (Inter-Parliamentary Union,

2016). Згідно з даними «Дослідження світових цінностей» у період з 2010 по 2014 року лише 43,6% людей віком від 18 до 29 років «завжди» беруть участь у голосуванні, і лише 4,1% є активними членами політичної партії (WVS, 2015).

Програми політичних партій недостатньо охоплюють проблеми молоді, такі як доступ до освіти і працевлаштування. Навіть за умов урахування інтересів молоді, політичні партії та інституції часто розглядають її як однорідну групу. Маргіналізація молоді та зменшення довіри до традиційної партійної політики викликає особливе занепокоєння, оскільки молоді люди більш схильні до радикалізації настроїв і протестної активності.

Зниження партійного членства пов'язане зі зміною субстантивної складової репрезентації, а саме трансформацією професійно-економічної структури суспільства і занепадом класового голосування, яке супроводжується зміщенням «традиційного» електорату правлячих ліво- і правоцентристських партій в екстремуми ідеологічного спектру. Ліві втратили підтримку серед робітничого класу завдяки збільшенню підтримки політичними партіями правого крила. У Європі політичні виклики посилилися після глобальної фінансової кризи 2008 року. Традиційні партії не зуміли впоратись із швидкими економічними змінами в суспільстві. Протягом останніх чотирьох десятиліть економіка західних держав трансформувалася з промислової на сервісну; змінилася структура зайнятості й зросла нерівність між традиційними робочими та професійними класами. Деіндустріалізація і реструктуризація економіки супроводжувалися розпадом організацій робочого класу. Такі події порушили соціальні конфігурації, які забезпечували традиційні основи підтримки основних політичних партій. Будучи головними жертвами соціально-економічних дислокацій, робітники можуть висловлювати своє обурення, обравши політичну альтернативу, яка відкрито відкидає економічну модернізацію – ультра-радикальну. По суті, радикальні партії, особливо крайньо-правого спектру, спираючись на протекціоністську позицію до міжнародної конкуренції, виступають за

торговельні бар'єри та протидіють подальшій інтеграції в глобальні ринки. Найбільший електоральний вплив радикальні партії отримують, акцентуючи на «національних преференціях» щодо зайнятості та соціального забезпечення, мобілізуючи електорат проти трудової імміграції. Перед загрозою масового безробіття та стагнацією реальних доходів робітники схильні до обурення проти політичного істеблішменту. Іншою причиною відчуження є ослаблення традиційної лояльності до політичних сил, які раніше виступали ретрансляторами інтересів робітничого класу. Посилення підтримки ультра-радикальних партій можна розцінювати як вияв протестних настроїв та розчарування у традиційних центристських партіях. Громадяни виявляють своє невдоволення політичною елітою, обираючи партії, які наприкінці ХХ сторіччя вважалися аутсайдерами політичної арени. Крім того, участь і вихід у другий тур кандидатів від право-радикальних партій у президентських перегонках, як то Норберта Хофера від Австрійської партії свободи у 2016 році і Марін Лепен від Національного фронту в 2017 році у Франції є свідченням браку лідерства і кадрів у центристських партіях. Руйнація традиційних партійних дуо- і тріополій через входження у національні парламенти й уряди представників популістських політичних утворень відбувається у багатьох європейських країнах. Наочним прикладом стала переконлива перемога право-популістських сил на національних виборах в Італії у березні 2018 року. Така тенденція буде розвиватися і поширюватися, оскільки радикально-популістським партіям за останні роки вдалося забезпечити міцні представницькі позиції на регіональному і місцевому рівнях урядування, причому не тільки в кількісних, а й у якісних показниках. Успіх ультра-радикальних партій ґрунтується на мобілізації резерву народного невдоволення: незадоволених та відчужених виборців, які висловлюють своє глибоке розчарування у сучасній політиці. Електоральні кліважі є похідними причинно-наслідкового ланцюга, в якому соціальна структура впливає на цінності, а цінності впливають на вибір під час голосування.

Важливим чинником ефективності органів представництва як інституційних платформ конвергенції соціальних інтересів є рівень довіри до них громадян. У період з 1994 по 2014 роки громадяни усіх регіонів світу виказують зниження довіри до політичних партій. Найпомітніші низхідні результати демонструють партійні системи країн Африканського континенту: з-понад 40% до 28%, а також країн Близького Сходу – з-понад 30 % до 15% (Klaukka, Van der Staak and Valladares, 2017, p. 102). Політичні партії країн Латинської Америки також зазнали перцептивної делегітимації, втративши суспільну довіру: з 20% у 1995 році до 16% у 2016 році (Latinobarómetro. Opinion Publica Latinoamericana, 2015).

У системі політичного представництва США понад 50% членів і прибічників Демократичної партії стверджують, що партія недостатньо докладає зусиль у представництві інтересів робітників, меншин, малозабезпечених. Подібним чином 55% партійців та прихильників Республіканської партії вважають, що вона недостатньо ефективно обстоює свої програмні позиції у питаннях зменшення державного сектору і скорочення податків (Hartig, 2018).

Попри суттєве зменшення партійного членства рівень довіри до партій в європейських країнах зростає. Якщо у період 2005–2009 років загальна довіра до політичних партій у середньому була на рівні 20%, то в 2010–2014 роки громадяни продемонстрували зростання довіри до партій на 10 пунктів (Klaukka, Van der Staak and Valladares, 2017, p. 102). Ми припускаємо, що подібна тенденція пов'язана з виходом у загальноєвропейський простір представництва ультра-радикальних партій та їх активної підтримки громадянами на виборах до Європейського Парламенту в 2014 році.

Довіра до політичних партій в країнах Південної Азії також зазнає стагнації. У розвинутих демократичних системах Японії, Південної Кореї і Тайвані політичні партії мають низький рівень довіри: відповідно 9%, 12% і 14% серед опитаних громадян (Wang, 2013, p. 27). Натомість у КНР (88%), В'єтнамі (82%), Сінгапурі (69%) і Малайзії (54%) довіра громадян до партій є

достатньо високою (Wang, 2013, p. 27). Такий рівень довіри до партій обумовлений особливостями політичної культури, в основі якої пошана до влади, порядку і колективних інтересів.

Загалом станом на 2014 рік не довіряли партіям 67% опитаних у 58 країнах світу, а довіру партії мали лише у 28,7% громадян (WVS, 2015, p. 249).

Звернімо увагу, що попри доволі високу суспільну підтримку представницької демократії серед усіх органів державної влади громадяни найменше довіряють основним інституціям репрезентації своїх інтересів – національним парламентам. У середньому рівень довіри до національних парламентів у країнах Європейського Союзу складає лише 34% (Standard Eurobarometer 89, 2018, p. 12). Понад 60% опитаних недовіряють національним органам, які мають здійснювати функцію перетворення соціальних інтересів у законодавчі рішення (Public Opinion in the European Union, 2018 p. 12). Зауважимо, що і Верховна Рада України має низький кредит довіри громадян: станом на 2018 рік не довіряють національному органу представництва інтересів 85,6% опитаних і лише 10,3% виказують довіру. Низький рівень довіри до партій (10,3%), доводить, що наявні політичні організації неефективні у виконанні функції представництва інтересів громадян України (Центр Разумкова, 2018).

Моніторингові дослідження оцінки громадянами діяльності Конгресу США також демонструють неуклінну низхідну криву від 84% громадян, які схвалювали його роботу в 2002 році, до 17% у 2018 році. Зауважимо, що у попередній декаді 1998-2008 рівень лояльності до Конгресу серед американців був вищим – понад 50%, починаючи з 2008 року – показники тільки в 2009 році сягнули 40%, в інші роки ледве наблизились до 20% (McCarthy, 2018).

Дані досліджень Афробарометру виявляють схожу картину: менше ніж половина (48%) опитаних громадян у 36 країнах Африканського континенту виявляють довіру до парламентарів, більше двох третин (69%) вважають, що

партійних лідерів більше турбує забезпечення власних амбіцій, ніж представлення інтересів громадян (Bentley et al., 2017).

Показники довіри до національних парламентів у країнах Південної Азії дуже різняться залежно від системи політичних цінностей. Так, в Японії і Кореї рівень довіри до парламентів становить 11%, у той час як у недемократичних Китаї, Сінгапурі й В'єтнамі парламентам довіряють понад 80% громадян (Wang, 2013, p. 27). Водночас дослідники азійських політичних режимів указують на тенденцію спаду довіри до державних інститутів в Китаї внаслідок модернізації китайської політичної культури. З одного боку, китайські громадяни набувають ліберальних демократичних цінностей, які сприяють більш критичному ставленню до державних установ. З іншого боку, трансформація політичної культури проявляється в тому, що громадяни змінюють свої пріоритети щодо розширення свобод, прав і можливостей. У результаті десятиліть соціально-економічної модернізації у Китаї настала «епоха критично-мислячих громадян» (Wang and You, 2016, p. 105).

У цілому лише 38,4% громадян у світі довіряють національним парламентам, у той час як 57% опитаних виказують недовіру (WVS, 2015, p. 251-252).

Довіра до політичних партій та інститутів представництва зникає з поширенням інформації про факти корупції та за відсутності ефективного реагування партійних діячів на запити громадян. Останні усвідомлюють, що партійні системи не можуть адекватно представляти усе різноманіття інтересів сучасних суспільств. Окреслені прояви репрезентативного дефіциту спричинили найдраматичнішу за своїми наслідками тенденцію сьогодення – поширення рухів радикального спрямування і вербування громадян із заможних демократичних країн у фундаменталістські течії, які використовують терористичні методи «репрезентації» своїх інтересів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянуті показники моніторингових досліджень дозволяють визначити низку

найбільш значущих чинників і тенденцій, які характеризують трансформацію форм політичного представництва інтересів.

1. Хоча партії залишаються основними гравцями на арені політичного представництва, демасовізація, якої вони зазнали в останні декади, є ознакою їхньої дисфункціональності у забезпеченні взаємозв'язку між широкими суспільними верствами та органами влади.

2. Структурні зміни електоральної основи центристських партій у результаті глобалізаційно-технологічних змін, недостатнє залучення жінок і молоді у партійне керівництво та представницькі органи влади, а також недопредставленість різноманітних соціальних груп, зрештою обумовлюють стан дефіциту субстантивного представництва інтересів.

3. Означені процеси відкрили «вікно можливостей» для нових партій та суспільних рухів, які складають альтернативу усталеним політичним партіям і за рахунок популістських гасел привертають на свій бік прекаріатні прошарки та колишній електорат центристських партій.

4. Низький рівень довіри до партій є наслідком їхньої елітизації і слабкої функціональної спроможності вирішувати комплексні проблеми, які постають перед сучасними суспільствами. Унаслідок взаємозалежності національної політики та світової економіки широкий спектр політичних рішень змістився від громадян та їхніх обранців до міжнародних структур. Таку тенденцію можна вважати експланаційним чинником зростання підтримки експерткратичної моделі управління, враховуючи комплексність проблем, які постають перед сучасними суспільствами і потребують високої компетентності й обізнаності осіб, відповідальних за вироблення рішень у певній галузі.

Носіями яких цінностей, релігійного, соціально-економічного, гендерного походження мають бути особи, які здійснюють представництво інтересів у парламентах і ухвалюють рішення? Яким чином можна провести агрегацію множинності інтересів з одночасним запитом на артикуляцію в політичній площині? На нашу думку, поняття правих й лівих ідеологічних

площин вже не достатньо адекватно описує сучасний спектр політичного представництва. Лінії ідеологічної демаркації сьогодні проходять між глобалістичною риторикою і націоналізмом, між космополітизмом постмодерних цінностей і релігійним фундаменталізмом. В умовах трансформації державного суверенітету і посиленні ролі недержавних акторів у політичному управлінні, механізми і форми політичного представництва, напрацьовані у попередніх сторіччях, потребують перегляду. Особливо гостро означена проблема виявляється на наднаціональному рівні управління. Диверсифікованість інтересів тут спричинена множинністю акторів, які підпадають під вплив політичних рішень. Тому перспективним для подальшого розкриття проблематики уявляється дослідження механізмів представництва інтересів громадян в умовах транснаціоналізації політичних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Центр Разумкова, 2018. *Довіра громадян України до суспільних інститутів*. [online] Available at: <http://razumkov.org.ua/napryamki/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-hromadian-ukrainy-do-suspilnykh-instytutiv> [Accessed 27 August 2018].
2. Aiko, R. Akinocho, H. and Lektorwe, M., 2016. *Job performance of MPs, local councilors: Are representatives serving voters or themselves?* [online] Afrobarometer. Let the people have a say. Available at: http://afrobarometer.org/sites/default/files/publications/Dispatches/ab_r6_dispatchno115_mp_and_councillor_performance_in_africa.pdf [Accessed 25 August 2018].
3. Audickas, L., Dempsey, N. and Keen, R., 2018. *Member ship of UK Political Parties*. [online] House of Commons Library. Available at: <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/SN05125> [Accessed 25 August 2018].
4. Bentley, T., Olapade, M., Wambua, P. and Charron, N., 2017. *Where to start? Aligning Sustainable Development Goals with citizen priorities*. [online] Afrobarometer. Let the people have a say. Available at: <http://afrobarometer.org/publications/ad67-where-start-aligning-sustainable-development-goals-citizen-priorities> [Accessed 25 August 2018].
5. Diamond, L. and Plattner, M. 2015. *Is Democracy in Decline?* Johns Hopkins University Press.
6. Giebler, H., Lacewell, O., Regel, S. and Werner, A. 2018. Decline or Change? Party Types and the Crisis of Representative Democracy. *In Democracy and Crisis: Challenges in Turbulent Times*, pp. 145–175. https://doi.org/10.1007/978-3-319-72559-8_7
7. Hartig, H., 2018. *Democrats, Republicans give their parties so-so ratings for standing up for «traditional» positions*. [online] Available at: http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/05/16/democrats-republicans-give-their-parties-so-so-ratings-for-standing-up-for-traditional-positions/ft_18-05-16_partisansparties_howdemocrats/ [Accessed 25 August 2018].
8. Hughes, M., Duncanand, B. and Pournik, M., 2014. *Women's Leadership as a Route to Greater Empowerment: Report on the Diamond Leadership Model*. [online] USAID.

- Available at :
<https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/Diamond%20Model%20Report.pdf> [Accessed 25 August 2018].
9. Hutte, S., Kriesi, H. and Lorenzini, J., 2016. Social Movements in Interaction with Political Parties. *The Wiley Blackwell Companion to Social Movements* [online]. Available at: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjVn4eYheDdAhWtiqYKHf7WBn0QFjABegQICBAC&url=http%3A%2F%2Fwww.swen-hutter.eu%2F1%2F147%2Fresources%2Fnews_1010_1.pdf&usg=AOvVaw2VJiKyWb97JRkqinlzX_QC [Accessed 27 August 2018].
 10. Inter-Parliamentary Union, 2016. *Youth participation in National Parliaments*. [online] Available at: <https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2016-07/youth-participation-in-national-parliaments> [Accessed 2018].
 11. Inter-Parliamentary Union, 2018. *Women in National Parliaments*. [online] Available at: <http://archive.ipu.org/wmn-e/world.htm> [Accessed 27 August 2018].
 12. Klaukka, G., Van der Staak, S. and Valladares, J., 2017. The changing nature of political parties and representation. *The Global State of Democracy: Exploring Democracy's Resilience*, [online], chapter 4, pp. 98–123, Available at: <https://www.idea.int/gso/> [Accessed 25 August 2018].
 13. Krook, M.L., 2010. Women's Representation in Parliament: A Qualitative Comparative Analysis. *Political Studies*, [online] 58, pp. 886–908. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9248.2010.00833.x> [Accessed 27 August 2018].
 14. Latinobarómetro. *Opinion Publica Latinoamericana, 2015. La Confianza en América Latina 1995–2015 20 años de Opinion Publica Latinoamericana*. [online] Banco de datos en línea. Available at: <http://www.latinobarometro.org/latNewsShow.jsp> [Accessed 25 August 2018].
 15. Mair, P. 2013. *Ruling the Void*. London, New York: Verso.
 16. Mccarthy, J., 2018. *Congress and the Public*. [online] Available at: <https://news.gallup.com/poll/1600/congress-public.aspx> [Accessed 27 August 2018].
 17. Merkel, W. and Kneip, S. 2018. *Democracy and Crisis: Challenges in Turbulent Times*. Springer.
 18. O'Neil, T. and Domingo, P., 2015. *The Power to Decide. Women, Decision-making and Gender Equality*. [online] ODI Report. Available at: <https://www.odi.org/publications/9910-power-decide-women-decision-making-and-gender-equality> [Accessed 27 August 2018].
 19. Schmitter, P.C., 2006. *A Prolegomenon to a Theory of Interest Politics: Needs, Interests, Concerns, Action and eventually, associability*. [online] Central European University. Budapest and European University Institute. Available at: <https://www.eui.eu/.../Schmitter/PCSProlegomenonJan06.pdf> [Accessed 27 August 2018].
 20. Standard Eurobarometer 89, 2018. *Public Opinion in the European Union. First Results*. [online] Kantar Public Brussels on behalf of TNS opinion & socia. Available at: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2180> [Accessed 27 August 2018].
 21. The Alternative UK, 2017. *New research on the steady decline of political party memberships in Europe*. [online] (13 November 2017) Available at: <https://www.thealternative.org.uk/dailyalternative/2017/11/14/decline-of-parties-europe> [Accessed 27 August 2018].
 22. Thomassen, J.A., C. van Ham, Aarts, K. and Andeweg, R., 2017. Legitimacy Crisis of Representative Democracy? In: C van Ham, J. Thomassen, K. Aarts and R. Andeweg, eds. 2017. *My thand Reality of the Legitimacy Crisis: Explaining Trends and Cross-National*

- Differences in Established Democracies*. Oxford: Oxford University Press. Ch. 1. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198793717.001.0001>
23. Tormey, S. 2014. The Contemporary Crisis of Representative Democracy. *Democratic Theory. An Inter disciplinary Journal*, 1(2), pp. 104–112. <https://doi.org/10.3167/dt.2014.010211>
 24. Van Biezen, I., 2013. *The decline in party membership across Europe means that political parties need to reconsider how they engage with the electorate*. [online] Available at: <http://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2013/05/06/decline-in-party-membership-europe-ingrid-van-biezen/> [Accessed 27 August 2018].
 25. Wang, Zh. and You, Y., 2016. The arrival of critical citizens: Decline of political trust and shifting public priorities in China. *International Review of Sociology Routledge*, [online] 26(1), pp. 105–124. Available at: <https://doi.org/10.1080/03906701.2015.1103054> [Accessed 27 August 2018].
 26. Wang, Zh., 2013. Institutional Trust in East Asia. *Global barometer*, [online] 92. Available at: <http://www.asianbarometer.org/publications/abs-working-paper-series> [Accessed 2018].
 27. Weston, C., 2015. The radical right in Britain: the UK Independence Party – a new force in politics or a political oufflé? *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» Політологія. Соціологія. Право*, 1/2 (25/26), с. 42–50.
 28. Wike, R., Simmons, K., Stokesand, B. and Fetterolf, J. 2017. Globally, Broad Support for Representative and Direct Democracy. But many also end or non democratic alternatives. *Pew Research Center. Global Attitudes & Trends*, [online]. Available at: <http://www.pewglobal.org/2017/10/16/globally-broad-support-for-representative-and-direct-democracy/> [Accessed 27 August 2018].
 29. WVS, 2015. *World Values Survey (2010-2014) Crossings by country Study*. [online] Available at: <http://dagobah.com.br/wp-content/uploads/2017/01/M6-World-Values-Survey-2010-2014-WVS.pdf> [Accessed 27 August 2018].

Інформація про автора

Вінникова Наталія Анатоліївна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: n.a.vinnikova@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5941-7562>.

Стаття надійшла до редакції: 07.10.2018 р. Прийнята до друку: 11.11.2018 р.